

พุทธวิทยาเพื่อการรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารในศตวรรษที่ 21

Buddhology for Social Media Literacy in the 21st Century

เอกพงศ์ พัฒนากุล

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

Ekkapong Pattanakul

Mahamakut Buddhist University Yasothon Buddhist Collage, Thailand

E-mail: ekkapong08@outlook.com

วันที่รับบทความ: 29 สิงหาคม 2565; วันที่แก้ไขบทความ 30 สิงหาคม 2565; วันที่ตอบรับบทความ: 30 สิงหาคม 2565

Received: August 29, 2022; Revised: August 30, 2022; Accepted: August 30, 2022

บทคัดย่อ

บทความเรื่องพุทธวิทยาเพื่อการรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารในศตวรรษที่ 21 นี้ มีเจตนารมณ์ในการนำเสนอหลักการเพื่อใช้ควบคุม กำกับและการยับยั้งชั่งใจของปัจเจกบุคคลในการเสพหรือการบริโภคข้อมูลข่าวสารเพื่อในศตวรรษนี้ กล่าวอีกนัยยะหนึ่งได้ว่าความฉลาดทางอารมณ์และการรู้เท่าทันสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศโดยใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบในการตัดสินใจ ตัดสินใจความเชื่อต่าง ๆ ก่อนที่จะปักใจเชื่อและส่งสารต่อมวลชน ทั้งนี้ เนื่องจากความหลากหลายของข้อมูลข่าวสารมีพื้นฐานที่เป็นเพียงการรับรู้ (รู้จัก) ยังไม่ใช่ความรู้ (รู้จำ) แม้แต่ความรู้หรือการรู้จำบางอย่างก็ยังไม่ใช่ความรู้แบบปัญญา (รู้แจ้ง) เนื่องจากข้อมูลหรือความรู้บางอย่างอาจจะเป็นความรู้ผิด เป็นข้อมูลผิด (อวิชชา) ที่บางคนอาจจะทึกทักเอาว่าถูกต้องเมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีหลักธรรมคำสอนหลายประการที่สามารถนำมาอธิบายและช่วยชี้แนะในการตัดสินใจต่อข้อมูลข่าวสารได้ในเบื้องต้นหรือระดับที่สูงกว่า เช่น หลักกาลามสูตรที่เน้นย้ำให้เห็นถึงการพิจารณาให้ถ่องแท้ก่อนเชื่อ และหลักปฏิสัมภิทาส่งเสริมให้บุคคลสร้างความชำนาญต่อข้อมูลที่รู้จัก รู้จำ และจะนำไปถึงการรู้แจ้งตามลำดับ

คำสำคัญ : พุทธวิทยา, ศตวรรษที่ 21, ข้อมูลข่าวสาร

Abstract

This article on Buddhology for Social Media Literacy in the 21st Century aims to present principles for control directing and restraining the individual in the consumption or consumption of information for this century. In other words, emotional intelligence and information technology social media literacy using Buddhist doctrines as a decision-making framework. Judge beliefs before setting them up and sending messages to the masses. This is

because the diversity of information is based only on perception (recognition), not knowledge (understanding). Even though, some knowledge or recognition is not cognitive (enlightened) knowledge because some information or knowledge may be misinformation. It is a misinformation (ignorance) that some people may assume is correct. Therefore, Buddhism has several doctrinal principles that can be used to explain and help guide decision-making on news information at an initial or higher level, such as the Kalama Sutta that emphasizes thorough consideration. before believing and the principle of interaction encourages individuals to become proficient with known information, to recognize it and to lead to enlightenment accordingly.

Keywords: Buddhology, 21st Century, Information

บทนำ

สภาวะการณ์และสังคมโลกในศตวรรษที่ 21 นี้ เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าระบบข้อมูลข่าวสารสารสนเทศ (Information) เป็นเรื่องที่ใกล้ตัว เพราะข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เป็นบริบททางสังคมสิ่งที่ผูกพันอยู่กับการดำเนินชีวิตที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของยุคนี้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม เป็นต้น ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากข้อมูลข่าวสาร (Information influence) นี่เป็นสำคัญ ซึ่งในประเด็นข้อมูลข่าวสารนี้ ตามที่ปรากฏในพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 สะท้อนเจตนารมณ์ที่หมายถึงสิ่งที่สื่อความหมายให้รู้เรื่องราวข้อเท็จจริง (Fact) ข้อมูลหรือสิ่งใด ๆ ไม่ว่าการสื่อความหมายนั้นจะทำได้โดยสภาพของสิ่งนั้นเอง หรือโดยผ่านวิธีการอื่นใด และไม่ว่าจะได้จัดทำไว้ในรูปของเอกสาร, แฟ้ม, รายงาน, หนังสือ, แผ่นพับ, แผนที่, ภาพวาด, ภาพถ่าย, फिल्म (Film) การบันทึกภาพหรือเสียง (Sound recording) การบันทึกด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์หรือวิธีอื่นใดที่ทำให้สิ่งที่บันทึกไว้ปรากฏได้ และปัจจุบันนี้ (พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540) ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนทุรูปแบบแห่งศตวรรษที่เราต้องยอมรับว่าการสื่อสารของผู้คน เป็นการสื่อสารที่ไร้พรมแดน ทั้งด้านการส่งสารและการรับข่าวสารเป็นไปด้วยความรวดเร็ว ทันใจและทันสมัย ไม่ว่าจะเป็นข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ เว็บไซต์ (Website) และสื่อออนไลน์ต่าง ๆ (Online) เสนอข่าวความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้อย่างต่อเนื่องและเท่าทันต่อสถานการณ์

ตามที่ทราบแล้วว่าโลกาภิวัตน์ (Globalization) คือยุคแห่งการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารอย่างที่เราเรียกว่า “เทคโนโลยีสารสนเทศ” ที่เริ่มมาจากไอที (IT) สู่ไอซีที (ICT) ดิจิทัล (Digital) และในศตวรรษนี้กำลังเรียกใช้ประโยชน์จากปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence : AI) เพื่อประโยชน์ต่อการสื่อสารอย่างเต็มรูปแบบในทศวรรษต่อไปนี้เป็นทิศทางในอนาคตของพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กล่าวคือเป็น

การประยุกต์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในระบบสารสนเทศตั้งแต่กระบวนการจัดเก็บรวบรวม (Collection) การประมวลผล (Data processing) และการเผยแพร่สารสนเทศ (Information dissemination) เพื่อช่วยให้ได้สารสนเทศที่มีประสิทธิภาพและรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ซึ่งในบทความนี้ ผู้เขียนจะมุ่งกล่าวเน้นพุทธวิทยา (Buddhology) เพื่อการรู้เท่าทันกระแสและความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกภายใต้บริบทของข้อมูลข่าวสารว่าพระพุทธศาสนามีท่าทีและการปฏิบัติอย่างไรต่อข้อมูลข่าวสาร (information) เพราะข้อมูลข่าวสารถ้าปล่อยออกไปดีก็จะดี แต่ปล่อยออกไปไม่ดีผลที่ติดตามมาจะมากมายมหาศาล ดังที่สามารถพบเจอความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกปัจจุบันอยู่ภายใต้บริบทของข้อมูลข่าวสาร อาทิเช่น พฤติกรรมเลียนแบบของเด็กที่กระทำตามบุคคลที่เขาติดตามในโลกออนไลน์ แม้การกระทำนั้นจะก่อให้เกิดอันตรายก็ตาม อย่างไรก็ตาม เพื่อเป็นหลักในการเตรียมความพร้อมรับมือกับผลที่จะตามมา ประเด็นนี้จะเป็นทางเลือกหนึ่งเพื่อการเสพข้อมูลข่าวสารอย่างผู้รู้เท่าทันกระแส (Intelligence) ซึ่งจะกล่าวตามลำดับ

ความสำคัญและผลกระทบของข้อมูลข่าวสาร

ข้อมูลข่าวสาร (Information) มีความจำเป็นและสำคัญต่อการรับรู้ (Perception) การรับรู้เป็นเพียงการรู้จัก (Recognition) การรู้จักยังไม่ใช่ว่าความรู้ที่หมายเอาการรู้จำ (Remember) และการรู้จำก็ยังไม่ใช่ว่าการรู้แจ้ง (Enlightenment) ที่หมายถึงปัญญา (Mentality) อย่างไรก็ตาม ข้อมูลข่าวสารถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสื่อสารที่อาจเรียกสั้น ๆ ว่า สาร (Message) อันหมายถึง เรื่องราวต่าง ๆ ที่อยู่ในรูปแบบข้อมูลที่ส่งออกไปเพื่อต้องการให้ผู้อื่น ๆ ได้รับรู้ (Perception) ความเห็น (Comment) ความคิด (Idea) ความรู้สึก (Feeling) ความเชื่อ (Belief) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบหรือปัญหาอุปสรรคที่อาจจะมาจากหลากหลายต้นเหตุ อาทิ 1. ผลกระทบเกิดจากปัญหาของผู้ส่งสาร (Sender) 2. ตัวสาร (Message) 3. ภาษาที่ใช้สื่อสาร (Language) 4. ผู้รับสาร (Receiver) 5. สื่อ (Media) และ 6. กาลเทศะและสภาพแวดล้อม (Context)

บริบททั้ง 6 ประการนี้ โดยเฉพาะในประเด็นที่เราจะเน้นกล่าวถึงคือสาร (Message) หรือข้อมูลข่าวสาร (Information) จะเห็นว่ามีจุดอ่อนของสารที่อาจเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น 1. ข้อมูลข่าวสารที่สลับซับซ้อนมากเกินไป (Complexity) 2. ผู้รับสารขาดประสบการณ์ต่อข้อมูล (Experience) 3. เกิดความขัดแย้งของข้อมูลข่าวสาร (Controversiality) 4. มีเนื้อหาสารที่ซ้ำซ้อนเกินไปจนไม่น่าสนใจ (Redundancy) และ 5. มีเนื้อหาที่แปลกจนผู้รับไม่อาจตามทัน (Strangeness)

เมื่อเกิดปัญหาเหล่านี้ แนวทางแก้ไขเบื้องต้นจึงสามารถกระทำได้ คือ 1. เลือกข้อมูลข่าวสารจะต้องเหมาะสมกับเพศ อายุ การศึกษาและอาชีพของผู้รับสาร 2. เลือกข้อมูลข่าวสารที่เรื่องราวและสถานการณ์ 3. ทำเรื่องยากให้ง่าย จริง มีประโยชน์และผู้ฟังชอบใจ และ 4. ลำดับความยากง่ายของข้อมูลข่าวสารให้เหมาะสม

ในเรื่องความสำคัญของข้อมูลข่าวสารในยุคไร้พรมแดน (Globalization) มีความจริงที่ว่าข้อมูลข่าวสารย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทุกมิติ เพราะข้อมูลข่าวสารนั้นเป็นสิ่งที่ทรงอิทธิพลและมีความสัมพันธ์กับรูปแบบสื่อสารวิธีการ กระบวนการสื่อสารและการสื่อสาร ส่วนที่เป็นระดับปัจเจกและระดับ

สังคม โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์เรามักจะพบว่าความสำคัญในข้อนี้ เกิดจากเทคโนโลยีสารสนเทศมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของผู้คนไว้หลายประการ เช่น

1. เทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้สังคมเปลี่ยนจากสังคมอุตสาหกรรมมาเป็นสังคมสารสนเทศ
2. เทคโนโลยีสารสนเทศทำให้ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนจากระบบแห่งชาติไปเป็นเศรษฐกิจโลก ที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของโลกผูกพันกับทุกประเทศ ความเชื่อมโยงของเครือข่ายสารสนเทศทำให้เกิดสังคมโลกาภิวัตน์
3. เทคโนโลยีสารสนเทศทำให้องค์กรมีลักษณะผูกพัน มีการบังคับบัญชาแบบแนวราบมากขึ้น หน่วยธุรกิจมีขนาดเล็กลง และเชื่อมโยงกันกับหน่วยธุรกิจอื่นเป็นเครือข่าย การดำเนินธุรกิจมีการแข่งขันกันในด้านความเร็วเป็นหลักให้ความสำคัญโดยอาศัยการใช้ระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ (Network) และการสื่อสารโทรคมนาคม (Telecommunications) เป็นตัวสนับสนุน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลได้ง่ายและรวดเร็ว
4. เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเทคโนโลยีแบบสุนทรียสัมผัส (Aesthetics) และสามารถตอบสนองตามความต้องการการใช้เทคโนโลยีในรูปแบบใหม่ที่เลือกได้เอง
5. กระบวนการทางเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้เกิดสภาพการทำงานแบบทุกสถานที่และทุกเวลา (All times are realistic)
6. เทคโนโลยีสารสนเทศก่อให้เกิดการวางแผนการดำเนินการระยะยาวขึ้น อีกทั้งยังทำให้วิถีการตัดสินใจหรือเลือกทางเลือกได้ละเอียดขึ้น

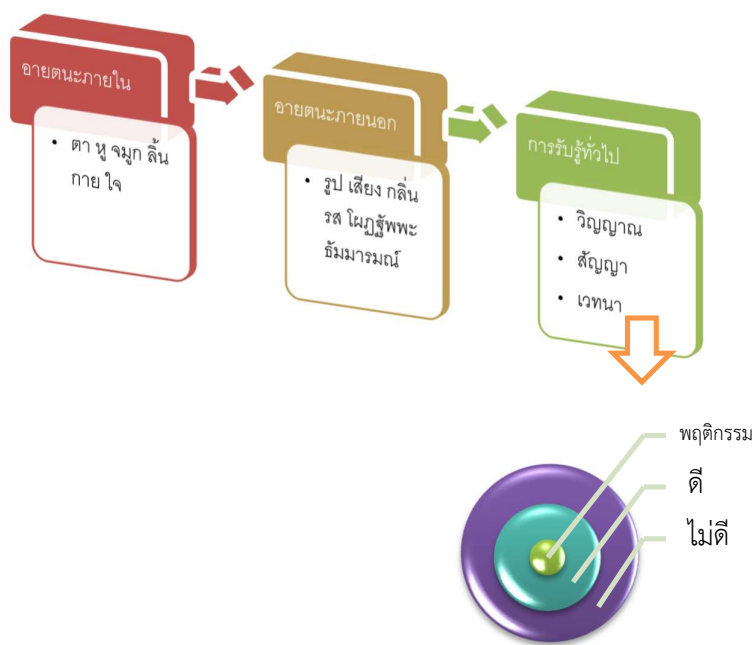
กล่าวได้ว่าเทคโนโลยีสารสนเทศมีบทบาท (Role) ที่สำคัญในทุกๆองค์กร แม้กระทั่งในส่วนบุคคล (Private) มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกในทุกด้าน ทั้งด้านความเป็นอยู่ สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การแพทย์ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม การเมือง ตลอดจนการวิจัยและการพัฒนาต่างๆ ไม่เว้นแม้แต่การศาสนาตามกระแสโลกาภิวัตน์ นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีต่อสังคมโลกแบบองค์รวม (Holistic World Society) แต่ในมุมตรงกันข้าม จะเห็นได้ว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาก็มักจะเกิดขึ้นจากการเสพข้อมูลข่าวสาร (Data consumption) ก็เช่นเดียวกัน เพราะข้อมูลข่าวสารที่ไม่ได้รับการตรวจสอบความถูกต้อง เป็นข้อมูลที่ผิดก็มีปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้งทั้งในองค์กรพระพุทธรศาสนาและองค์กรภายนอก เมื่อเป็นเช่นนั้นในการเสพข้อมูลข่าวสารจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการตรวจสอบข้อมูลที่สามารถกระทำได้ด้วยตัวเอง และหลักดังกล่าวนี้ ในที่นี้จะนำเสนอตามพุทธวิทยาเพื่อการรู้เท่าทันข้อมูลต่อไป

พุทธวิทยาว่าด้วยกระบวนการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

ในศตวรรษที่ 21 การแสวงหาความรู้ทางวิชาการตลอดจนการเปิดเผยความรู้ไม่อาจจบปลักอยู่กับศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งโดยเฉพาะบางอย่างต้องรื้อฟื้น (Deconstruction) บางอย่างจำต้องยกเลิก และบางอย่างจำต้องหาแนวคิดอื่นมาอธิบายเสริมเพื่อสนับสนุนแนวคิด พุทธวิทยา (Buddhology) คือ ศาสตร์ว่าด้วยความรู้ของผู้รู้อย่างพุทธิปัญญา (Cognitive Domain) เมื่อเป็นเช่นนั้น ถ้าจะบอกว่าปรัชญาคือศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้ง

ปวง (ด้านวิชาการ) ข้อนี้เราอาจกล่าวได้ว่าพุทธวิทยาคือศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้งปวง (ทางศาสนา) คงเป็นสิ่งที่สมคูล เพราะแนวคิดในพุทธวิทยาสามารถนำมาอธิบายเพื่อเติมเต็มองค์ความรู้ต่าง ๆ ได้อย่างกลมกลืนไม่เคยหวงแหน และไม่ปิดกั้น (Open mind) อย่างไรก็ตาม เมื่อต้องพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการรู้ข้อมูลข่าวสาร ในบริบทของกระบวนการสื่อสาร ซึ่งในประเด็นนี้ มีนักวิชาการตะวันตกนามว่า เบอร์โล (Berlo, 1960) ได้กล่าวไว้ว่ากระบวนการสื่อสารมีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ ผู้ส่งสาร (Sender) สาร (Message) สื่อ (Channel) ผู้รับสาร (Receiver) ซึ่งนิยมเรียกชื่อย่อ ๆ ว่า S-M-C-R Model โดยเฉพาะช่องทางของสารในการสื่อสารของมนุษย์ ซึ่งเบอร์โล (Berlo) แนะนำได้แก่ ประสาทสัมผัสทั้ง 5 (ตา, หู, จมูก, ลิ้น, และผิวหนังสัมผัส) ที่เป็นช่องทางสำหรับการรับเข้าและส่งออกของการสื่อสาร

แต่แนวคิดพุทธวิทยา (Buddhology) เข้าใจว่าเกิดขึ้นก่อนเบอร์โล (Berlo) นับได้ราวมากกว่า 1503 ปีและพุทธวิทยาเกี่ยวกับเรื่องนี้เมื่อพิจารณาแล้วมีความล้าลึกมาก โดยได้เสนอกลไกลงไปกว่าส่วนของรูปธรรม (Factual) ที่เรียกว่าประสาทสัมผัส (Sensory) แต่เสนอถ้าไปถึงการรับรู้ผ่านนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ แต่ไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่าไม่มี นี่เรียกว่าการรับรู้ทางใจอันเป็นช่องทางภายในที่จำต้องกระทบกับช่องทางช่องทางภายนอก คือ ธรรมารมณ ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 ธรรมารมณ

การรับรู้ข้อมูลข่าวสารทั่วไปเหล่านี้จะเกิดขึ้นกับทุกคนเป็นการรู้จักและรู้จำ ส่วนใครจะสามารถพัฒนาความรู้ไปสู่ความรู้แจ้งได้นั้น ความรู้ที่ว่านี้จะต้องพัฒนาบนพื้นฐานจิตภาวนาบนเส้นทางสมณะและวิปัสสนา นอกจากนี้ พุทธวิทยา (Buddhology) ยังได้แสดงให้เห็นองค์ประกอบสำคัญในตัวของมนุษย์ออกไปอีกว่าทุก

คนมีองค์ประกอบของกระบวนการรับรู้ (Perception) ข้อมูลข่าวสารอยู่แล้ว 5 ประการ เรียกว่า “ขันธห้า” (The Five Aggregates) ดังนี้ (ประทุม ฤกษ์กลาง, 2565) 1. รูป (Corporeality) ได้แก่ รูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรม 2. เวทนา (Feeling) ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือการเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และทางใจ 3. สัญญา (Perception) ได้แก่ ความจำได้ หมายรู้คือกำหนดรู้อาการเครื่องหมาย ลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้น ๆ ได้ 4. สังขาร (Mental formations or Volitional activities) ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำซึ่งจะปรุงแต่งและแสดงออกทางกาย ทางวาจาหรือเป็นเครื่องปรุงของจิตของความคิดซึ่งนำไปสู่ปัญญา (Wisdom or Understanding) และ 5. วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง 5 และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ

กล่าวได้ว่าองค์ประกอบทั้งห้าประการนี้ ผู้ใดสามารถทำให้แจ้งชัดตามความเป็นจริง เท่ากับว่าผู้นั้น รู้จักตนเองที่จะนำไปสู่ความรู้ในระดับปัญญานั้นเอง

พุทธวิทยาว่าด้วยการสื่อสารข้อมูลข่าวสาร

ภาษา (Language) คือ สิ่งสำคัญด้านการสื่อสารข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสารของมนุษย์ อารยประเทศที่มีความเป็นมาอย่างยาวนานมักจะมีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน อนึ่ง พุทธวิทยา (Buddhology) มองว่า การพูด การเขียนที่เป็นสุภาษิต เป็นมงคลชีวิตอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกคนจึงต้องพูดและเขียนเพื่อการสื่อสารข้อมูลข่าวสารให้เหมาะสม เพราะจะทำให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนและผู้อื่น แต่ถ้าสื่อในสิ่งที่ไร้ประโยชน์ออกไปผลจักเกิดในทางลบอย่างมหาศาล ฉะนั้นท่าทีและการปฏิบัติต่อข้อมูลข่าวสาร (Attitude and Treatment of Information) ตามแนวพุทธวิทยา (Buddhology) หลักคำสอนหลายประการเกี่ยวกับการสื่อสารข้อมูลย่อมปรากฏชัดว่าการสื่อสารข้อมูลจะให้ความสำคัญทั้งวจนะและอวจนะภาษา (Verbal and Nonverbal language) ดังนี้

1. ท่าทีและการปฏิบัติต่อวจนะ

วจนะภาษา (Verbal) คือ คำพูดและคำพูดก็เป็นสื่อที่ดีที่สุดในการติดต่อซึ่งกันและกัน เพราะเป็นการสื่อสารโดยตรง ผู้รับสารจะรับรู้โดยตรงและรับรู้ได้ทันที อีกทั้งผู้ส่งสารสามารถเลือกใช้ภาษา ศัพท์ คำพูด และรูปแบบของการสื่อสารเชิงวจนะได้อย่างเหมาะสม หรือบางทีบางคนมักเลือกใช้วจนะภาษาแบบต่างๆ ที่เหมาะสมเพื่อประกอบการพูดไปพร้อมกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้รับ วัตถุประสงค์ และสถานการณ์ได้ ข้อนี้ พุทธวิทยาให้ความสำคัญกับการสื่อสารเชิงวจนะนี้มาก ดังจะเห็นได้จากบรรดาปาฏิหาริย์ 3 อย่าง พระพุทธเจ้าจะทรงยกย่องอนุสาวรีย์ปาฏิหาริย์เป็นสำคัญ ซึ่งข้อนี้ ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสื่อสารด้วยการสื่อสารเชิงวจนะที่ทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้ ความเข้าใจ และเกิดปัญญาตามลำดับ และการสื่อสารเชิงวจนะที่พระพุทธองค์ทรงใช้มีหลายลักษณะรูปแบบ เช่น การเทศนา บรรยาย อธิบาย สอนทนา ตอบปัญหา จะในลักษณะใดก็ตาม จะสั้นหรือยาวก็ตาม โดยทรงใช้อุปมาเปรียบเทียบ ใช้สื่อประกอบทั้งสื่อที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม และทรงอธิบายอย่างเป็น

ลำดับขั้นตอน นอกจากนี้ ยังข้อกำหนดที่นำมาเป็นกรอบเกี่ยวกับการใช้วาจาก็ยังปรากฏอยู่ในหลักคำสอนมากมายแม้แต่ในเบญจศีลที่เน้นให้ตั้งใจตั้งใจศึกษาอยู่บ่อยว่าควรละเว้นจากการพูดเท็จ

2. ท่าทีและการปฏิบัติต่อการใช้วจนะ

อวจนภาษา (Nonverbal) คือ กิริยาท่าทางหรืออย่างใดอย่างหนึ่งไม่เข้าข่ายวจนภาษาที่กล่าวมาแล้ว ที่สามารถใช้ประกอบการพูด หรือสื่อสารในเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นการสื่อสารโดยไม่ใช้ถ้อยคำซึ่งสื่อสารได้หลายวิธี ได้แก่ (ถิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์, 2533) 1. เทศภาษา คือ การใช้พื้นที่และระยะห่างเพื่อการสื่อสาร 2. กาลภาษา คือ การใช้เวลาเพื่อการสื่อสาร 3. ภาษาท่าทาง คือ การแสดงกิริยาท่าทางต่าง ๆ เพื่อการสื่อสาร 4. กายภาพภาษา คือ การใช้รูปร่างหน้าตาเพื่อการสื่อสาร 5. สัมผัสภาษา คือ การใช้การสัมผัสทางกายเพื่อการสื่อสาร 6. ปริภาษา คือ ลักษณะของเสียงที่ใช้ในการสื่อสาร และ 7. วัตถุภาษา คือ การใช้วัตถุสิ่งของเพื่อการสื่อสาร

ด้วยเหตุที่พฤติกรรมเชิงอวัจนะสามารถสร้างความหมายได้พฤติกรรมทั้งหมดนั้นจึงเป็นการสื่อสาร การสื่อสารเชิงอวัจนะนั้นจึงมีแทรกอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทุกเวลา และทุกสถานการณ์ ในการสื่อสารของพระพุทธองค์ ยกเว้นสัมผัสภาษา ซึ่งเป็นการสื่อสารที่เกิดจากการใช้การสัมผัสทางกายแล้ว อวัจนภาษาเหล่านั้นได้ปรากฏควบคู่ไปกับการสื่อสารเชิงวัจนะมากบ้างน้อยบ้าง โดยพระองค์ทรงใช้เพื่อแทนคำพูดบ้าง เสริมคำพูดบ้าง เพื่อโน้มน้าวใจผู้ฟัง ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา น้อมใจไปตามกระแสธรรมะที่พระองค์ทรงแสดงอย่างใดก็ได้ รูปแบบวิธีการสื่อสารเชิงอวัจนะที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ คือ เพื่อประโยชน์ โดยมุ่งเน้นให้ผู้รับสารเกิดความรู้ ความเข้าใจ และปัญญาขึ้นนั้น การสื่อสารเชิงอวัจนะเหล่านั้นที่โดดเด่น ได้แก่ ภาษาท่าทางและกายภาพภาษา (Body language and Physical language)

พุทธวิทยาว่าด้วยวิธีการสื่อสารข้อมูลข่าวสาร

การสื่อสารข้อมูลข่าวสารไม่ว่าจะด้วยวจนภาษาหรืออวัจนภาษาหรือแบบผสม การสื่อสารนั้นก็เพื่อประโยชน์ต่อการสร้างความรับรู้ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น หรือแม้บางทีถ้าเกี่ยวกับความเชื่อแล้วเรายังมีการสื่อสารกับสิ่งที่เหนือวิสัยด้วย อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับประเด็นนี้ โดยทั่วไปเรามักจะแบ่งประเภทเอาไว้ว่ามีวิธีการสื่อสารอยู่สองอย่าง คือ กับตัวเองและกับผู้อื่น ในประเด็นนี้ วิธีการสื่อสารในพุทธวิทยา สามารถพิจารณาได้ตามครรลองทั้งในการสื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่น ดังนี้

1. วิธีการสื่อสารกับตนเอง

วิธีการสื่อสารกับตนเอง หรือการสื่อสารภายในตนเองที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีหลายลักษณะ ได้แก่ การคิดในรูปแบบต่าง ๆ การตรึกตรอง การรู้สึกการมีสติ การรู้อยู่ พิจารณาเห็น การระลึกถึงหรือระลึกได้ การเจริญสติ การกำหนดสติ การเข้าใจตนเองการรู้จักตนเอง และการตระหนักรู้วิธีการสื่อสารกับตนเองที่เป็นการสื่อสารเชิงพุทธ ที่มีลักษณะเป็นการใช้ความคิดนั้น จะไม่เป็นการคิดในลักษณะของการปรุงแต่งไปเรื่อย ๆ หรือการฝันกลางวัน แต่เป็นการคิดในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ การคิดแบบอุปมา

เปรียบเทียบ การตั้งคำถามกับตนเอง การหาหรือหรือปรึกษากับตนเอง การสอน การให้โอวาทหรือเตือนตนเอง การมนสิการ การพิจารณา การใคร่ครวญ เป็นต้น การที่บุคคลจะไม่ทำการสื่อสารกับตนเองด้วยการคิดในลักษณะของการปรุงแต่งไปเรื่อย ๆ นั้นต้องมีสติกับกับอยู่เสมอ ส่วนที่มีลักษณะเป็นการนึก การระลึกได้ จะเป็นการนึก หรือระลึกถึงแต่สิ่งหรือเรื่องราวที่ติดงอ ที่เป็นบุญกุศล ก่อให้เกิดความรู้สึกที่ติดงอ เป็นสุขหรือเป็นมูลเหตุให้กระทำการที่ติดงอ สำหรับการสื่อสารกับตนเองในลักษณะของความรู้สึกต่าง ๆ ก็เช่นกันที่จะไม่เป็นความรู้สึกที่เป็นไปในทางที่ไม่ดี เช่น รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ อิจฉาริษยา เศร้าโศกเสียใจ เป็นต้น แต่เป็นความรู้สึกที่เป็นไปในทางที่ดี เช่น รู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง เข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น สงบ ปลอดโปร่งเบิกบาน แจ่มใส กระตือรือร้น เป็นต้น และสื่อสารกับตนเองอย่างมีสติอยู่เสมอ

2. วิธีการสื่อสารกับบุคคลอื่น

วิธีการสื่อสารกับบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารเชิงวัจนะหรือเชิงอวัจนะ การสื่อสารทางเดียว หรือการสื่อสารสองทางด้วยวิธีการสื่อสารรูปแบบใด เช่น บรรยาย อภิปรายอุปมาอุปไมย สนทนา สาทักฉมา โตตอบ ถามคำถาม ตอบคำถาม หรือสื่อสารด้วยภาษาท่าทาง เช่น ภาษากายต่าง ๆ เป็นต้น ก็นับว่า การสื่อสารกับบุคคลอื่นที่เป็นการสื่อสารเชิงพุทธานั้น เป็นการสื่อสารที่คำนึงถึงหลักการและแนวทางปฏิบัติในการสื่อสารกับบุคคลอื่น ทั้งในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารและผู้รับสาร ตามแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารในพระพุทธศาสนาในการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการละเว้นการสื่อสารที่เป็นการกระทำทางกายและวาจาที่เป็นไปในทางที่ไม่ดี เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น แต่เป็นการสื่อสารที่เป็นการกระทำทางกายและวาจาที่เป็นไปในทางที่ดี มุ่งให้เกิดประโยชน์และไม่เบียดเบียนทั้งตนเอง ผู้อื่นและส่วนรวม โดยสื่อสารกับบุคคลอื่นด้วยวิธีการสื่อสารต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์ ประกอบด้วยสติ เป็นเหตุเป็นผลตามความเป็นจริง เข้าใจและเคารพในกันและกัน และรับผิดชอบในการสื่อสารของตนทั้งวิธีการสื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่นที่เป็นการสื่อสารเชิงพุทธ มีวิธีการที่สำคัญ คือ สื่อสารด้วยสติ โดยอาศัยการสำรวมเป็นเครื่องมือ เมื่อเป็นผู้ส่งสารต้องสำรวมและมีสติระลึกว่าจะสื่อสารสารใดออกไป เพื่อประโยชน์อะไร ในเวลาหรือสถานการณ์ใดที่เหมาะสม กล่าวคือ ในการสื่อสารกับบุคคลอื่นก็ย่อมต้องมีการสื่อสารกับตนเองเกิดขึ้นด้วย โดยเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นก่อนการสื่อสารกับบุคคลอื่น เช่น ก่อนที่บุคคลจะพูดย่อมมีการคิดเกี่ยวกับสิ่งที่พูดมาก่อน การสื่อสารเชิงพุทธ คือ ให้คิดในทางที่ดีหรือพิจารณาไตร่ตรองให้ดีก่อนที่จะพูดเกี่ยวกับเรื่องนั้น หรือตั้งสติให้ดีก่อนที่จะพูดอะไรออกไป เมื่อเป็นผู้รับสารต้องสำรวมและมีสติระลึก ในการรับสาร หรือสิ่งที่เข้ามากระทบ กล่าวคือ ใส่ใจในการรับรู้ เช่น ตั้งใจฟัง เมื่อได้ยิน หรือรับรู้สารใด ให้รับรู้อย่างมีสติ คิด พิจารณา ไตร่ตรองให้ดีก่อน โดยอย่าเพิ่งด่วนสรุป หรือปลงใจเชื่อในสิ่งที่ได้รับรู้สารนั้น ๆ

พุทธวิทยาว่าด้วยช่องทางการรับข้อมูลข่าวสาร

การเลือกใช้ช่องสารในการเปิดรับข้อมูลข่าวสารนี้ พุทธวิทยาได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับช่องทางการสื่อสารว่า ได้แก่ อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นสิ่งที่ไม่ควรชื่นชมลุ่มหลงมาก เพราะเป็น

ช่องทางแห่งการเกิดทุกข์ได้ เป็นช่องทางของสิ่งที่สามารถขัดขวางความดี ก่อให้เกิดปัญหาได้ และพระพุทธเจ้าทางย่ำว่า ผู้ใดชื่นชมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ชื่นชมรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องได้) ธรรมะ (สิ่งที่รู้ได้ด้วยใจ) ผู้นั้นชื่อว่าชื่นชมทุกข์ ผู้ใดชื่นชมทุกข์ ผู้นั้นเรากล่าวว่า ย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ได้ เพราะในที่มีตา มีรูป (สิ่งที่เห็นได้ด้วยตา) มีความรู้แจ้งทางตา มีธรรมที่พึงรู้แจ้ง ด้วยความรู้แจ้งทางตา ในที่มีหูมีเสียง ฯลฯ มีธรรมะ (สิ่งที่รู้ได้ด้วยใจ) มีความรู้แจ้งทางใจมีธรรมะที่พึงรู้แจ้ง ด้วยความรู้แจ้งทางใจ ในที่นั้น ย่อมมีมาร (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2539)

นอกจากนี้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ยังเป็นช่องทางไปยังหนทางของนรกได้ด้วย คือ นรกอันชื่อว่าเนื่องด้วยอาตนะสำหรับถูกต้องอารมณ์ 6 ชนิด ในนรกนั้นบุคคลย่อมเห็นรูปใด ๆ ด้วย ก็เห็นแต่รูปที่ไม่น่าปรารถนา ไม่เห็นรูปที่น่าปรารถนา เห็นแต่รูปที่ไม่น่าใคร่ ไม่เห็นรูปที่น่าใคร่ เห็นแต่รูปที่น่าพอใจ ไม่เห็นรูปที่น่าพอใจ เขาฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องในโผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องได้) รู้ธรรมะ (สิ่งที่รู้ได้ด้วยใจ) ก็ได้

ฟัง ได้ดม ได้ลิ้ม ได้ถูกต้อง ได้รู้แต่สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ ไม่ได้ฟัง ไม่ได้ดม ไม่ได้ลิ้ม ไม่ได้ถูกต้อง ไม่ได้รู้สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจขณะเดียวกันตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สามารถเป็นช่องทางที่ใช้รับรู้ในสิ่งที่ได้ ทรงแสดงถึงสวรรค์ที่ตา หู ว่าสวรรค์อันชื่อว่าเนื่องด้วยอายตนะสำหรับถูกต้องอารมณ์ 6 ชนิด ในสวรรค์นั้น บุคคลย่อมเห็นรูปใด ๆ ด้วยตาก็เห็นแต่รูปที่น่าปรารถนา ไม่เห็นรูปที่ไม่น่าปรารถนาเห็นแต่รูปที่น่าใคร่ ไม่เห็นรูปที่ไม่น่าใคร่ เห็นแต่รูปที่น่าพอใจ ไม่เห็นรูปที่น่าพอใจเขาฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องได้) รู้ธรรมะ (สิ่งที่รู้ได้ด้วยใจ) ก็ได้ฟัง ได้ดม ได้ลิ้มได้ถูกต้อง ได้รู้แต่ในสิ่งที่ปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ไม่ได้ฟัง ไม่ได้ดม ไม่ได้ลิ้มรส ไม่ได้ถูกต้อง ไม่ได้รู้สิ่งที่ปรารถนา

พุทธวิทยาว่าด้วยการตัดสินใจเชื่อข้อมูลข่าวสาร

ที่จริงแล้วพุทธวิทยามองว่า ผู้ที่จะสามารถสื่อได้อย่างสมบูรณ์ที่สุดและเหมาะสมที่สุดนั้นจะต้องมีปฏิสัมพันธ์อันประกอบด้วย อัตตปฏิสัมพันธ์ (แตกฉานเนื้อหา) ธัมมปฏิสัมพันธ์ (แตกฉานในหลักการ) นิรุตติปฏิสัมพันธ์ (แตกฉานในภาษา) และปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ (มีไหวพริบปฏิภาณที่แตกฉาน) แต่ในระดับพื้นฐานทั่วไปที่มีคนหมู่มากที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ไร้พรมแดนที่เกิดการไหลบ่าทางแนวคิดต่าง ๆ มากมาย พุทธวิทยาที่เกี่ยวกับการตัดสินใจเชื่อข้อมูลข่าวสารจึงมีเท่าที่และการปฏิบัติเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารว่า อะไรเป็นสิ่งที่ควรเชื่อหรือไม่ควรเชื่อ การตัดสินใจความคิดความเชื่อนี้มีแนวธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักการดังกล่าวเรียกว่าหลักกาลามสูตรสิบอย่างอันเป็นหลักให้ควรเลือกรับและเลือกเชื่อ (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, 2523) ดังนี้

1. อย่าด่วนเชื่อเพราะฟังตาม ๆ กันมา

- 1) ความจริงระหว่างพงศาวดารไทยกับพงศาวดารพม่า
- 2) ตำนาน/นิทาน
- 3) เรื่องการสร้างโลก
- 4) อภินิหารเกี่ยวกับประวัติบุคคลสำคัญ

2. อย่าด่วนเชื่อเพราะเป็นประเพณีแต่โบราณ
 - 1) ประเพณีจารีตต่าง ๆ ที่ปฏิบัติตาม ๆ กันมา
 - 2) แหนงแมวแล้วฝนจะตกเมื่อฝนแล้ง ชาวอีสานจึงแห่นางแมว
 - 3) ผมทำตามท่านนะครับ เพราะถือคติว่าเดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด
 - 4) ที่นี้ห้ามสตรีเข้า.(โปรดอ่านป้าย)
 - 5) การทำตามแฟชั่นเพราะกลัวไม่ทันสมัย ลัทธิเอาอย่าง
3. อย่าด่วนเชื่อเพราะเป็นข่าวลือ
 - 1) ข่าว ดาราชื่อ.....ตั้งท้องกับดาราหนุ่ม....(คนไหนก็ไม่รู้)
 - 2) ได้ยินมาว่าเธอคนนี้ พุทธศาสนากับโลกาภิวัตน์อาจารย์ผู้สอนจะให้ A ทั้ง Class
4. อย่าด่วนเชื่อเพราะมีในคัมภีร์
 - 1) เธอต้องฝันถึงฉันแน่เมื่อคืนนี้ (เพราะได้พลิกหมอนตามตำรา)
 - 2) อ้างหนังสือชีววิทยาสัมัยอริสโตเติล (Aristotle) เชื่อว่าโลกเป็นศูนย์กลางจักรวาล
 - 3) ตำราดาราศาสตร์นิยามดาวเคราะห์ว่า...ดังนั้น “ดาวพลูโตจึงไม่ใช่ดาว”
5. อย่าด่วนเชื่อเพราะเพียงมีเหตุผลตามตรรกวิทยา

ความสมเหตุสมผลของวิธีการอ้างเหตุผลอาจไม่ใช่ความถูกต้องของข้อสรุป

All A are B ลูกผู้ชายต้องชอบฟุตบอล

(All) C are A ภราดร เป็น ผู้ชาย

(All) C are B ภราดร ชอบ ฟุตบอล

เมื่อวานเราอยู่กับแฟน

วันนี้แฟนอยู่กับเรา

ดังนั้นพรุ่งนี้เราต้องอยู่ด้วยกัน (ไม่แน่ แต่สมเหตุสมผลไ้)
6. อย่าด่วนเชื่อเพราะเห็นเพียงลักษณะภายนอก
 - 1) เกิดสงครามที่ราคาน้ำมันขึ้นราคาทุกที ช่วงนี้น้ำมันขึ้นราคา แสดงว่าช่วงนี้มีสงครามแน่ ๆ
 - 2) กรณียบอมส์กรุงเทพจากข้อมูลตำรวจที่ปรากฏน่าเชื่อได้ว่าการกระทำของโจรได้จริง ฯลฯ
7. อย่าด่วนเชื่อเพราะเพราะนึกเอาด้วยตนเอง
 - 1) อากาศอย่างนี้ฝนมันน่าจะตก ว่ากันตามที่เคยปรากฏทุกทีมันก็ตกนี่นา
 - 2) อาการของเธอน่าเป็นเอดส์ ดูซิผอมดำเหมือนคนเป็นเอดส์เสียวมึง
 - 3) โฆษณา เน้นเรื่องภาพลักษณ์ทาง “เพศ”
 - 4) โฆษณา โรลออน “แรดยังรุ่มตอม (ยังทนไม่ได้)”
 - 5) โฆษณาเบหมีสำเร็จรูป “เซ็กซ์เร้าร้อน (ชวนให้หลงใหล)”
8. อย่าด่วนเชื่อเพราะตรงกับทัศนคติเดิมของตน

- 1) ชาญวิทย์เป็นคนชอบดื่มไวน์ พอมีงานผลวิจัยบอกว่าดีต่อสุขภาพ เขาก็เห็นชอบสนับสนุนด้วย
- 2) เราก็แฟนผีแดงด้วยกัน เชื่อว่าปีนี้ต้องได้แชมป์เปียนลีกตามคุณเอกราชและเซียนบอลหลาย

คนทำนาย

- 3) เห็นไหมเขาก็ทิ้งเธอไป ก็ฉันเคยบอกแล้ว ว่าไอ้หมอนี้มันเจ้าชู้จะตาย
 - 4) นักพันธุวิทยาเชื่อมั่นว่า การโคลนนิ่งว่าจะไม่ทำให้สัตว์กลายพันธุ์ตามทฤษฎีที่ได้นำเสนอ
 - 5) ใครที่รักนกยุงๆ ก็เชื่อว่าคาร์บอมบ์เรื่องจริง คนที่ไม่รักก็ไม่เชื่อเป็นธรรมดา
9. อย่าด่วนเชื่อเพราะมีลักษณะน่าเชื่อ
- 1) คบคนให้ดูหน้า ชู้ผ้าให้ดูเนื้อ (แต่ก็ไม่แน่เสมอไป)
 - 2) “สบู่อ่อนนี้ กลิ่นหอมดีจัง น่าจะใช้ดีด้วยนะ”
 - 3) เหมียวเห็นวิศรุตแต่งตัวภูมิฐานคิดว่าเขาต้องมีสตางค์ (รวนแน่)
 - 4) “คนนี้น่าตากดี พุดจาก็เพราะ ต้องเป็นคนดีแน่ๆ”
 - 5) “นายคนนี้แต่งตัวกะโปโล บุคลิกไม่น่าไว้วางใจ คงเป็นคนกระจอก”
10. อย่าด่วนเชื่อเพราะผู้พูดเป็นครูของตน เช่น บางครั้งครูหรือศาสตราจารย์สอนผิดเรื่องพระองค์

ลิมาล

กาลามสูตรคือหลักการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical thinking) การวางท่าทีที่ถูกต้องในการจะตัดสินใจ เชื่ออะไรต้องทำการสังเกตตรวจสอบวิเคราะห์และพิสูจน์ข้อมูลก่อน เพราะแนวคำสอนในเรื่องนี้ ย้ำถึงหลักการให้เกิดความเชื่อต่อเมื่อเรา “เข้าใจด้วยตนเองว่าอะไรเป็นกุศล เป็นสิ่งที่ดีไม่มีโทษ ผู้รู้สรรเสริญ ทำแล้วได้รับประโยชน์และความสุข ก็ควรยอมรับ” (ชัยวัฒน์ อุตพัฒน, 2523)

พุทธวิทยาว่าด้วยผู้รับสาร

การวิเคราะห์ผู้รับสารตามแนวพระพุทธศาสนา ย่อมปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงแยกวิเคราะห์ผู้รับสารตามระดับปัญญา ซึ่งแตกต่างไปจากหลักการสื่อสารของนักวิชาการตะวันตกที่วิเคราะห์ผู้รับสารตามหลักพื้นฐานง่าย ๆ เช่นลักษณะทางกายภาพ จิตใจ เช่น หลักทฤษฎีความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual differences theory) ของเดอร์เฟลอร์ (Derfleur) ที่ให้ข้อคิดว่าบุคคลมีความแตกต่างกันในด้านบุคลิกภาพ สภาพจิตวิทยา ทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ แตกต่างกัน เนื่องจากการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน แต่สำหรับพุทธวิทยามีการแบ่งบุคคลที่จะสั่งสอนตามระดับปัญญาซึ่งลึกซึ้งกว่านักวิชาการตะวันตกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมหรือการสื่อสารตามความเหมาะสมของบุคคลทรงมองเห็นว่าบุคคลมีความสามารถทางปัญญาแตกต่างกันเป็น 4 ระดับ คือ

1. อุกมตติตัญญู ได้แก่ ผู้มีภูมิปัญญาที่สามารถเรียนรู้และเข้าใจพระธรรมคำสอนได้ทันทีเมื่อได้ฟังเปรียบเสมือนดอกบัวเจริญเต็มที่ที่ผลิโผล่เหนือระดับน้ำ เติบโตที่ระดับน้ำได้ทันทีเมื่อได้รับแสงจากดวงอาทิตย์

2. วิปจิตัญญุ ได้แก่ ผู้สามารถเรียนรู้ได้เมื่อมีการอธิบายขยายความเพิ่มเติม เปรียบเสมือนดอกบัวที่ชูก้านมาถึงระดับพื้นน้ำรอที่จะโผล่พ้นน้ำในวันรุ่งขึ้นและเตรียมบานเมื่อได้รับแสงตะวัน

3. เนยยะ คือ ผู้อาจเรียนรู้ธรรมด้วยอาศัยความเพียรอย่างยิ่งยวดทั้งด้วยการฟัง การคิด การถาม การทอ้งบ่นเปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ต้องการเวลาในการโผล่ขึ้นสู่พื้นผิวน้ำเพื่อเบ่งบานในโอกาสต่อไป

4. ปทปรมะ ได้แก่ผู้ซึ่งไม่อาจเรียนรู้และเข้าใจในพระธรรมวิเศษ แม้จะฟัง คิด และทอ้งบ่นอย่างไรก็ตามเปรียบเสมือนบัวที่จมติดอยู่ใต้ตม

พุทธวิทยาว่าด้วยจริยธรรมด้านข้อมูลข่าวสาร

เพื่อเป็นหลักประกันของความถูกต้องหรืออย่างที่เราเรียกว่าจรรยาบรรณของผู้เกี่ยวข้องด้านข้อมูลข่าวสาร ในข้อนี้ ผู้จะมุ่งกล่าวถึงจริยธรรมด้านข้อมูลข่าวสารเพื่อการรู้เท่าทันทั้งผู้รับและผู้ส่ง ดังนี้

1. จริยธรรมของผู้ส่งสาร

จริยธรรมของผู้ส่งสาร (Messenger ethics) ในข้อนี้ ผู้เขียนจะมุ่งกล่าวถึง “การพูด” รวมถึง “การเขียน” ด้วย ในฐานะเป็นสิ่งที่คนในสังคมต้องเผชิญทุกวัน ผู้ส่งสาร ในการสื่อสารเชิงพุทธ ต้องเป็นผู้ส่งสารที่มีคุณสมบัติและทำหน้าที่ของผู้ส่งสารด้วยดี ที่เรียกว่า กัลยาณมิตร นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติของผู้ส่งสารประการอื่นอีก ได้แก่ เป็นผู้รู้จริง เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ รู้จักกาลเทศะและวิธีการที่จะสื่อสารกับผู้รับสาร มีความรับผิดชอบในการสื่อสารของตน และมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์แก่ผู้รับสาร ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ อยู่ในหลักธรรม และจากแนวทางการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางในการสื่อสารของผู้รับสารในการสื่อสารเชิงพุทธได้ เช่น “สัปปริสธรรม 7 ประการ” เกณฑ์ในการตรัสวาจาของพระพุทธเจ้า การมีกายและวาจาที่ตรงกัน และอัมมกถิกสูตร และที่เราคุ้นเคยดีคงจะเป็นในเรื่องของคำพูด ซึ่งคำพูด คำเขียนที่ไม่ควรสื่อสาร คือ

- 1) ย่อมพูดปด
- 2) ย่อมพูดส่อเสียด (คือยุให้แตกร้างกัน)
- 3) ย่อมพูดคำหยาบ
- 4) ย่อมพูดเพ้อเจ้อ
- 5) สิ้นชีวิตแล้วย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต (ความลุ่มจมตกต่ำ) นรก (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539)

2. จริยธรรมของผู้รับสาร

เมื่อกล่าวถึงผู้พูดในฐานะผู้ส่งสาร นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังย้ำถึงท่าทีและการปฏิบัติต่อการฟัง ในฐานะผู้รับสารไว้ในหลักธรรม 5 ประการ ดังนี้ (พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต) 2538)

- 1) ไม่นึกหมั่นในเรื่องที่เขาพูด
- 2) ไม่นึกหมั่นผู้พูด

- 3) ไม่นึกหมิ่นตัวเอง
- 4) ใจไม่ฟุ้งซ่าน ฟุ้งโดยมีจิตหนึ่งเดียว
- 5) มนสิการโดยแยบคาย หรือโยนิโสมนสิการ

และเพื่อเป็นหลักในการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนาย้ำอีกว่าในการฟังนั้นควรจะปฏิบัติ ดังนี้

- 1) ไม่ฟังโดยมีความรู้สึกลบหลู่
- 2) ไม่ฟังโดยมีจิตแข่งดี
- 3) ไม่ฟังโดยคอยจ้องจับผิด มีจิตกระทบกระทั่งต่อผู้แสดง (ผู้พูด)
- 4) ไม่คิดหมายว่าเข้าใจแล้วในสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ

ดังนั้น การสื่อสารจะต้องสื่อให้เหมาะสมกับระดับปัญญาที่แตกต่างกันของผู้รับสาร โดยใช้เทคนิควิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับผู้รับสาร คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ว่าด้วยการสื่อสารในด้านกระบวนการสื่อสาร หลักการพูด การฟังการเลือกเชื่อ การวิเคราะห์บุคคล ดังที่กล่าวมาแล้วเป็นหลักการที่ล้ำลึกที่สร้างสรรค์ให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพหลักคำสั่งสอนว่าด้วยการสื่อสารของพระองค์ยังครอบคลุมถึงหลักจรรยาบรรณและจริยธรรมของการสื่อสารอีกด้วย เป็นหลักการสื่อสารที่ช่วยให้บุคคลมีความสุข มีความสัมพันธ์ที่ดีและยั่งยืนกับบุคคลอื่น ๆ และเป็นหลักการสื่อสารที่ช่วยให้สังคมทุกระดับทั้งในระดับครอบครัวชุมชน ประเทศชาติ และโลกคงไว้ซึ่งสันติสุข

บทสรุป

สรุปได้ว่า ตามที่กล่าวมา มักเป็นประเด็นคำถามต่อเนื่องว่า “แล้วช่องทางที่ก่อให้เกิดสถานการณ์แบบนี้ คือ อะไร” ประเด็นนี้ มีสมมติฐานมากมาย เช่น “ความแปลกหู แปลกตา ความตื่นเต้น ความแน่นอก คับแค้น กล้า ๆ กลัว ๆ สงสัย กังขา ฯลฯ” เหล่านี้ เป็นสิ่งเร้าให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ ผู้ที่สนใจใฝ่รู้มาก ๆ ต่างก็เป็นผู้ทรงคุณ เจ้าลัทธิ (Doctrine) เจ้าสำนัก (School) ศาสดา (Prophet) ที่ปรึกษา (Consultant) ที่พยายามหาคำตอบเพื่อเสนอความเป็นสากล แต่ทว่าแสวงหาอันนั้นนับวันยิ่งแตกแขนงออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อเป็นเช่นนี้ กลุ่มที่เกิดความกลัวต่อปรากฏการณ์จึงพัฒนาการมาเป็นศาสนา ส่วนกลุ่มที่เกิดความสงสัยต่อปรากฏการณ์ก็ได้พัฒนาการมาเป็นปรัชญา เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงสัยกับความกลัว จึงกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ได้รับจากปรากฏการณ์และเป็นจุดเริ่มแรกของการแสวงหาคำตอบ และคำตอบที่ได้รับเราเรียกว่า “ความรู้” แต่ก่อนที่จะเราจะเข้าถึงความรู้อย่างใดอย่างหนึ่งที่ค้นพบมีข้อสำคัญก่อนหน้าที่จะพัฒนาเป็นความรู้ที่เป็นศาสตร์ และเป็นประเด็นที่จำต้องให้ความสนใจ คือ ข้อมูลข่าวสารนั่นเอง ดังนั้นการรับรู้ข้อมูลที่เป็นประเด็นความสงสัยหรือเป็นประเด็นจากความกลัวอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งหมดอาจเป็นข้อมูลผิด หรือเป็นอวิชชา ดังนั้นพุทธวิทยาจึงหวังให้บุคคลมีการตรวจให้แยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ของแหล่งที่มา ก่อนจะนำมาเป็นที่ยึดก่อน ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันของสิ่งที่เรียกว่าจริง ความจริง และความเป็นจริงต่อไป

คำขอบคุณ

ผู้เขียน ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร ผู้บริหาร และ คณะกรรมการผู้จัดโครงการอบรมการเขียนบทความวิจัยและบทความวิชาการ ที่ให้การสนับสนุนและให้ทุนในการจัดทำบทความทางวิชาการ ตลอดจนขอขอบคุณผู้ทรงคุณที่ได้ตรวจสอบความเหมาะสมของบทความนี้ด้วยความเคารพยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. (2523). **หลักพุทธศาสนา**. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์. (2533). **การสื่อสารระหว่างบุคคล**. (พิมพ์ครั้งที่ 2), กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.

ประทุม ฤกษ์กลาง. (2556). **การประชาสัมพันธ์ (Public relations)**. (พิมพ์ครั้งที่ 9). ปทุมธานี:

มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

พระราชบัญญัติ. (2540). **พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540**.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2538). **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.